

Božidar Jakac: Tomaž Hren

Božidar Jakac: Anton Bonaventura Jeglič

Božidar Jakac: Gregorij Rožman

Knjiga o ljubljanskih škofih

V. M.

Junija so v Narodni galeriji ob praznovanju 300. obletnice posvetitve ljubljanske stolnice pripravili razstavo *Upodobitve ljubljanskih škofov*. Zdaj so izdali še zajetno in izčrpno knjigo z istim naslovom, ki nadomešča razstavni katalog.

Razstavi *Upodobitve ljubljanskih škofov* in spremljajočemu vodniku po razstavi se je pridružil istoimenski znanstveni katalog z natančnimi predstavami ne le zgodovine ljubljanske škofije in nadškofije, ampak tudi z monografskimi orisi posamičnih škofov.

Projekt štirih ustanov Katalog je sad skoraj štiriletnega znanstvenoraziskovalnega projekta, pri katerem so sodelovali Narodna galerija, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Narodni muzej in Nadškofija Ljubljana. Njihovi predstavniki so se leta 2003 dogovorili, da bodo strokovni delavci njihovih ustanov evidentirali vse dosegljive umetniške upodobitve ljubljanskih škofov, preverili stanje portretov, ki jih hrani ljubljanska nadškofija, in določili portrete, ki bi jih bilo treba restavrirati.

Ljubljansko nadškofijo je doslej vodilo 34 škofov, knezoškofov,

nadškofov in metropolitov. Medtem ko je razstava prikazala le del umetniških upodobitev škofov, so v katalogu v sliki in opisu prikazali vse znane umetniške upodobitve ljubljanskih škofov ne glede na to, kje jih hranijo.

Knjiga prinaša dognanja 24 avtorjev, umetnostnih zgodovinarjev in zgodovinarjev ter je razdeljena v dva dela. V prvem so interdisciplinarne razprave, ki obravnavajo ljubljanske škofo z vidika zgodovine, heraldike, numizmatike in umetnostne zgodovine, drugi, kataloški del predstavlja podobe ljubljanskih škofov po njihovem časovnem zaporedju. Dr. Ani Lavrič z Umetnostnozgodovinskega inštituta pa se je ob preučevanju življenja in dela posameznih škofov ter primerjanja portretov med seboj posrečilo razrešiti mnoga sporna vprašanja glede identitete portretirancev.

Ljubljanska škofija 1463–2007

Ljubljansko škofijo sta ustanovila cesar Friderik III. (1440–1493)

z zlato bulo 6. decembra 1461 in papež Pij II. (1458–1464) z bulo, datirano 6. septembra 1462. Obseg škofije in njeno posest je določil cesar, ki si je pridržal pravico do imenovanja škofov, prošta, dekana stolnega kapitlja in devet kanonikov. Papež je izvil ljubljansko škofijo izpod patriarhove sodne oblasti in jo neposredno pordredil Svetemu sedežu. Za prvega škofa sta ustanovitelja ljubljanske

škofije določila svojega skupnega prijatelja Sigismunda Lamberga (1463–1488), ki je v naslednjih letih upravno, gospodarsko in pastoralno vzpostavil ljubljansko škofijo. Umrl je 8. junija 1488 v sluhu svetosti. V sluhu svetosti je leta 1963 umrl tudi nadškof Anton Vovk, za katerega je nadškof Franc Rode leta 1999 začel uradni postopek za beatifikacijo.

Škofija je bila ozemelsko razdeljena na šest med seboj nepovezanih otokov na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, jedro zemljiške posesti je sestavljala posest odpravljene benediktinske opatije v Gornjem Gradu. Pri novi razmejitvi škofijskih meja v drugi polovici 18. stoletja je bilo ozemlje ljubljanske škofije zaokroženo na deželo Kranjsko. Po prvi svetovni vojni so bile z novo državno mejo med Italijo in Jugoslavijo ljubljanski škofiji odvzete dekanije Postojna, Vipava, Idrija in Trnovo oz. Ilirska Bistrica, leta 2006 pa je bila na njenem ozemlju ustanovljena škofija Novo mesto.

Sedanj grb ljubljanske nadškofije

34 škofov Do danes je ljubljanski škofiji vladalo 29 škofov in en nadškof (Anton Vovk) ter pet nadškofov metropolitov (Mihael Brigido, Jožef Pogačnik, Alojzij Suštar, Franc Rode in Alojz Uran). Štirje ljubljanski škofje so postali nadškofje, ko so Ljubljano zapustili: Ferdinand Franc grof Kuenburg je leta 1711 postal nadškof v Pragi, Avguštin Gruber je leta 1823 postal nadškof v Salzburgu, Jakob Missia je leta 1898 postal nadškof v Gorici, Anton Bonaventura Jeglič pa je ob upokojitvi leta 1930 postal naslovni garelenski nadškof. Nasprotno pa je nadškof in metropolit Mihael Brigido, ko je leta 1806 zapustil Ljubljano, postal »navaden« škof v Spišu na današnjem Slovaškem. Dva ljubljanska (nad)škofa sta po odhodu iz Ljubljane dosegla kardinalske čast, goriški nadškof Missia leta 1899 in prefekt Kongregacije ustanov posvečenega življenja in družb apostolskega življenja Franc Rode leta 2006. Za izjemne zasluge na cerkvenem, političnem in vojaškem področju je cesar Karel V. 26. maja 1533 škofu Ravbarju in njegovim naslednikom podelil knežji naslov. Začasno je bil odpravljen z odpravo ljubljanske nadškofije 21. avgusta 1807. Brez knežjega naslova sta ostala škofa Anton Kavčič (1807–1814) in Avguštin Gruber (1815–1823). Cesar Franc I. ga je 12. januarja 1826 znova podelil škofu Antonu Alojziju Wolfu. Ljubljanski knezoškofi so ga nato nosili do razpada avstro-ogrske monarhije leta 1918. Naslov je tudi cerkvenim knezom omogočal neposredni stik s cesarjem.

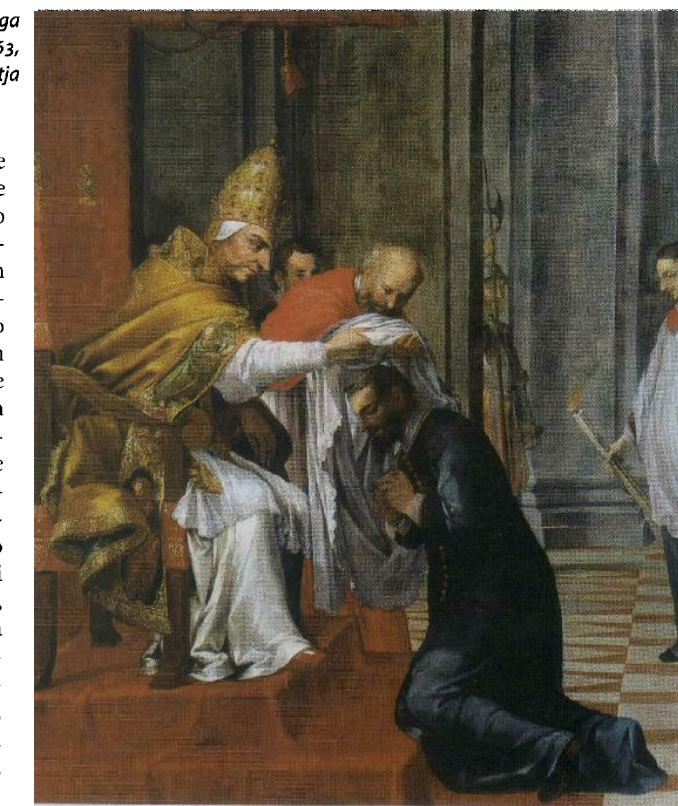
Življenjske zgodbe štiriintridesetih ljubljanskih (nad)škofov so tesno vpete v slovensko versko in cerkveno, družbeno in politično, kulturno in socialno zgodovino osrednjega slovenskega prostora. Njen sestavni del so postale v tolikšni meri, da bi bila slovenska nacionalna zgodovina brez njih bistveno osiromašena in v nekaterih pogledih celo nerazumljiva, je ob izidu knjige zapisal cerkveni zgodovinar dr. France M. Dolinar, eden glavnih avtorjev knjige.

Pet jih je brez podob Razstava, namenjena počastitvi 300-letnega jubileja ljubljanske stolne

Umestitev prvega ljubljanskega škofa Žige Lamberga leta 1463, zadnja tretjina 17. stoletja

cerkve, je pokazala portretne upodobitve pastirjev ljubljanske škofije od njene ustanovitve do današnjih dni. Ekspoziti, izbrani po kulturnozgodovinskih in umetnostnih kriterijih, so izhajali iz različnih fondov, jedro razstave pa sta bili zbirka oljnih portretov iz ljubljanske škofijske palače in po njej posneta Jakčeva risana galerija škofov. Od štiriintridesetih škofov, kolikor jih je doslej sedelo na ljubljanski katedri, petih doslej ni bilo mogoče najti na upodobitvah, zato so bili Glušič, Radlič, Leslie, Petazzi in Kavčič predstavljeni le z grbi, medtem ko ilustrira Seebacha samo freska iz 19. stoletja. Številni portreti so bili doslej neprepoznani ali ne prav prepoznani, ob razstavi pa se je marsikateri problem identifikacije razrešil, pojasnjuje Ana Lavrič.

Najstarejše upodobitve škofov so se ohranile na nagrobnikih oz. epitafih. Ravbar si je dal nagrobnik izklesati še za življenja, Kacijanarjev je nastal kmalu po njegovi smrti, Lambergu in Textorju pa ju je postavil šele Hren. Tavčarjevo podobo poznamo le po grafiki, prav tako Scarlichijevo in podobo Karla Janeza Herbersteina, pri drugih so grafični portreti pomembna spremljava in dopolnilo oljnim slikam. Izmed ohranjenih originalnih portretov v olju so najstarejši Hrenovi,

nato pa segajo od Buchheima dalje z že omenjenimi »prekinitvami« do našega časa. V nekaterih obdobjih se podobe precej pomnožijo, opazno zlasti od Brigida dalje. Neenotna je tudi kakovost del, saj nihajo od odličnih, suvereno naslikanih podob do povprečnih izdelkov. Starejša dela so pretežno še vedno anonimna, ustvarjalci od 19. stoletja dalje pa so večinoma znani. Med njimi srečamo Mihaela Stroja, Frana Sterleta, Mateja Sternena, Karlo Bulovec Mrak, Božidarja Jakca, Slavka Pengova, Jožeta Krambergerja, Irino Rahovsky Kralj, Sama Kralja in Nikolaja Maškova. Z osnutki portretnih glav ljubljanskih škofov 20. stoletja se je na razstavi posebej predstavljal kipar Mirsad Begić.

Portreti škofov so večinoma uradnega značaja, držijo se standardnih vzorcev, le tu in tam prestopijo meje formalnosti. Upodobljenci večinoma pozirajo v

kornem oblačilu, t. j. oblečeni v talar, roket in moceto, nekateri so ogrnjeni tudi z vlečko (cappa magna). Preprostejša in v novejšem času na portretih vse pogostejša je uradna dignitarna obleka, t. j. talar, ki ima lahko kratko ogrinjalo (jurisdikcijo) ali pa je brez nje. Talar večkrat dopolnjuje tudi vijolični plašč (ferraiuolo).

Liturgična oblačila na portretih so redka, vežejo se predvsem na nagrobnike in po njihovem zgledu nastale posthumne upodobitve škofov.

Poleg oblačil zaznamujejo škofe tudi njihove insignije: naprsni križ t. i. pektorale (na enojni ali dvojni verižici, na traku ali vrvičci), pontifikalni prstan (na prstancu desnice), mitra in pastorage. Škofovska kapa in palica, ki sodita med liturgično opravo, na upodobitvah navadno ostaja na ravni atributa.

Grbi ljubljanskih (nad)škofov

Rimski cesar Friderik III. je šestega decembra 1461 v deželnem glavnem mestu vojvodine Kranjske pri cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani ustanovil novo škofijo in ji določil grb. Odločil je, da je grb oblikovan na ovalnem grbovnem

Osbalt Kittel: Nagrobnik Kristofa Ravbarja, odlitek po originalu iz župnijske cerkve sv. Mohorja in Fortunata v Gornjem Gradu

Neznani avtor: Ferdinand Kuenburg

Mihael Stroj: Anton Alojzij Wolf, 1857

ščitu zlate barve, na katerem je dvoglavi kronani orel. Heraldična desna polovica (črna) predstavlja cesarskega orla, heraldična leva polovica (modra) pa grb vojvodine Kranjske. Kranjski orel ima na prsih pripeto srebrno (belo)-rdečo šahirano prsno predpono (luneto). Za orloma stoji srebrn pastorel.

V teku stoletij se je škofijski grb večkrat spremenil, pojasnjuje Jure Volčjak iz Arhiva Republike Slovenije, ki je v knjigi predstavil grbe. Spremembe so bile odraz političnega dogajanja v cesarstvu. Prva sprememba grba je bila posledica izboljšane kranjskega

grba iz leta 1463. Domnevamo lahko, da izboljšane barvne kombinacije kranjskega grba v levi polovici škofijskega grba ljubljanski škofi sprva niso upoštevali. Domnevo je težko potrditi, ker pred 18. stoletjem ni ohranjenih avtentičnih barvnih upodobitev grbov ljubljanskih škofov. Barvno izboljšano kranjsko polovico orla najdemo tako šele pri škofih Leslieju in Schrattenbachu na začetku 18. stoletja.

Spreminjanje grba Večje spremembe je škofijski grb doživel 19. stoletju po ustanovitvi avstrijskega cesarstva. V 30. letih 19.

stoletja se tako na prsih cesarske polovice orla pojavi leva polovica srčnega ščita s habsburškim in z avstrijskim grbom, zlata verižica cesarskega reda Zlatega runa, v krempljih meč in vladarsko žezlo, kranjski orel pa dobi luneto spet v prvotni rdeče-beli barvni kombinaciji.

Za časa knezoškofa Jegliča je bil grb ljubljanske škofije upodobljen na ščitu srebrne barve, kranjski orel pa je imel luneto v rdeče-zlati kombinaciji.

Danes je ljubljanski nadškofijski grb upodobljen v kombinaciji grba iz leta 1461 in izboljšave grba iz 19. stoletja. Pastorel med

orloma je nadomestil dvojni križ, nekoliko nerodno je predstavljen le srčni ščit z odvečnim delom lotarinškega grba.

Vsakokratni ljubljanski (nad)škof je imel škofovski grb oblikovan iz kombinacije škofijskega in rodbinskega (osebnega) grba. Oblikovno je znanih več vrst upodobitev: na enem ščitu, kjer rodbinski (osebni) grb najdemo v srčnem ščitu, ta pa je pripet na grb ljubljanske škofije; na enem ščitu, ki je vodoravno razklan na več polj, v katerem sta rodbinski (osebni) grb in škofijski grb; na dveh ščitih, kjer sta rodbinski (osebni) in škofijski

grb predstavljena vsak na svojem ščit; na enem ščit, v katerem je rodbinski (osebni) grb, nad ščitom pa so škofovske insignije (mitra, pastorage, galero s cofki, hermelinov plašč, knežji klobuk, v preteklosti tudi meč).

Značilnosti portretov Dolga, več kot petstoletna zgodovina ljubljanskih škofov od ustanovitve ljubljanske škofije leta 1461 oz. 1462 in imenovanja prvega ljubljanskega škofa Lamberga leta 1463 do današnjih dni je za seboj pustila vidne sledi v likovni umetnosti. Galerije portretnih upodobitev ljubljanskih nadpastirjev – škofov, knezoškofov in nadškofov – oseb, ki so pomembno sooblikovale ne le versko, temveč tudi intelektualno, politično in socialno preteklost Slovencev, so neke vrste zgodovinske podobe, ki nadomeščajo prizore junaških dejanj ali za narod pomembnih dogodkov, kakršne poznamo pri drugih evropskih narodih.

Zaporedje štiriintridesetih ljubljanskih škofov in njihovih portretnih upodobitev odseva v vsej svoji heterogenosti vsakokratni odnos in naravnost posameznika do likovne umetnosti kakor tudi zmožnost okolja, da intence naročnika primerno realizira. Nekajkrat predstavljeni portreti po kakovosti presežejo kulturno-zgodovinski interes.

Portreti so po svoji obliki zvečine standardizirani, z natančno določenimi, celo predpisanimi statusnimi atributi, ki razkrivajo položaj upodobljenega. Razume se, da so pri škofih poleg liturgičnih oblačil najpogostejše insignije, ki zaznamujejo njihovo dostojanstvo, pektoral (naprsni križ), mitra (koničasto, visoko pokrivalo), pontifikalni prstan in pastorage (škofovska palica). Tudi barva je nosilka simboličnega pomena; s škofi povezujemo vijolično. Impostacije figur kažejo konservativnost in ustaljene vzorce ter le redko prestopajo meje formalnosti.

Enciklopedijski značaj »Obsežen raziskovalni, restavratorski in razstveni projekt je združil pod vodstvom dr. Franceta M. Dolinarja vodilne slovenske ustanove, ki preučujejo umetnostno preteklost Slovencev, z

namenom, da ob jubileju tristoletnice posvetitve ljubljanske baročne stolnice pripravimo pričujočo razstavo in spremno publikacijo,« pojasnjuje Barbara Jaki, direktorica Narodne galerije. Sadovi večletnega dela uglednih strokovnjakov so na dlani. Restavratorski posegi so umetnikom vrnili nekdanji sijaj in razkrili marsikateri podatek o upodobljenih cerkvenih odličnikih. Zdaj so zapolnjene vrzeli v identifikaciji upodobljenec, več portretirancev je pravilno prepoznanih, nekaj portretov je na novo razkritih zunaj meja Slovenije, predvsem pa so raziskave pod vodstvom dr. Ane Lavrič in dr. Ferdinanda Šerbelja navrgle precej do zdaj neznanih upodobitev. Razstava predstavlja le izbor evidentiranega gradiva, ki je obsežno in sega na področja slikarstva, kiparstva in grafične umetnosti. Evidenca upodobitev, arhivskih virov, zgodovina raziskav kakor tudi širše zgodovinsko ozadje ljubljanske škofije in natančne biografije vseh dosedanjih nadpastirjev slovenske prestolnice so z znanstveno akribijo raziskane teme in tokrat prvič v enoviti obliki predstavljene javnosti. Pred umetnostnozgodovinsko stroko pa ostajajo nerešene naloge, saj so upodobitve škofov sicer slogovno in časovno opredeljene, a ob mnogih starejših delih še vedno ne poznamo njihovih avtorjev. Vzpostavljena jasna linija upodobitev pa je izvrstno izhodišče za nadaljevanje raziskav in dopolnjevanje tu predstavljenih dosežkov.

Pomembnost projekta *Upodobitve ljubljanskih škofov* in obseg rezultatov, ki jih avtorji razgrinjajo, sta terjala dve publikaciji. Zajetna znanstvena monografija prinaša natančen in celovit vpogled v obravnavano tematiko, vodnik po razstavi v Narodni galeriji pa pred bralcem razgrinja razstavljeno slikovno gradivo in temeljne podatke o ljubljanskih škofih ter zgodovini škofije, dodaja Jakijeva.

Besedila v knjigi, ki obsega kar 454 strani velikega formata, imajo enciklopedijski značaj, knjiga – uredili so jo Ana Lavrič kot glavna urednica in uredniki Marja Lorenčak, Blaž Resman ter Ferdinand Šerbelj – pa je razkošna tudi z ilustracijami.

Karla Bulovec Mrak: Gregorij Rožman